

KASTAMONU-SİNOP AĞIZLARI SÖZ VARLIĞINDA TANIKLANAN SÖKÜ KELİMESİNİN ANLAMI HAKKINDA YENİ BİR DEĞERLENDİRME*

A New Evaluation on the Meaning of the Word Sökü Witnessed in the Vocabulary of Kastamonu-Sinop Dialects

KASIM TURGUT**

Öz

Anadolu ağızları söz varlığında yer adı olarak bulunan *sökü* kelimesi özellikle Kastamonu-Sinop illerinin sahil ilçelerinde yer adı olarak bulunmaktadır. *Sök-* fiili Köktürk Yazıtları'ndan itibaren günümüzde de kullanımı devam eden fiildir. *Sök-* fiili farklı anlamlara gelecek şekilde Türk dili söz varlığında bulunmaktadır. Prof. Dr. Hasan Eren 1965 yılında *sökü* kelimesi hakkında yazmış olduğu makalede bu kelimenin anlamını "ormandan ağaçların sökülmesiyle açılan tarla" olarak vermiştir. Prof. Dr. Hasan Eren *sökü* kelimesine bu anlamı verirken herhangi bir tarihî Türk dili metninden yararlanmamış ve kelimenin Türkiye Türkçesi dışındaki Türk dilindeki kullanımlarını, Kastamonu bölgesinin coğrafi yapısını göz önünde bulundurmamıştır. Buna göre çalışmada, *sökü* yer adının ve *sök-* fiilinin Anadolu ağızlarındaki ve tarihî Türk dilindeki kullanımları ve söz varlığındaki bağlamları ele alınarak *sökü* kelimesinin anlamı yeniden değerlendirilmiştir. Kelimenin Tatar, Özbek, Tuva Türkçesindeki varlığına da ulaşılmıştır. Kastamonu-Sinop bölgesine Karadeniz üzerinden gelen Kıpçak Türklerinin kelimeyi Kastamonu-Sinop'un Karadeniz kıyısındaki ilçelerine getirmiş ve yer adı olarak kullanmış olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın ağız, sözlük bilimi, köken bilimi, söz varlığı araştırmalarına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türklük bilimi, Türkiye Türkçesi, Anadolu ağızları, söz varlığı, sökü.

Abstract

The word *sökü*, which is found as a place name in Anatolian dialectals vocabulary, is especially found as a place name in the coastal districts of Kastamonu-Sinop provinces. The verb *sök-* is a verb that continues to be used today since the Köktürk Inscriptions. The verb *sök-* has different meanings in the Turkish language vocabulary. Prof. Dr. Hasan Eren gave the meaning of this word as "the field opened by removing trees from the forest" in the article he wrote about the

* **İntihal Taraması/Plagiarism Detection:** Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Etki Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Kasım Turgut).

Geliş/Received: 9 Ocak/January 2024 | **Kabul/Accepted:** 22 Haziran/June 2024 | **Yayın/Published:** 30 Haziran/June 2024

Atıf/Cite as: Kasım Turgut, Kastamonu-Sinop Ağızları Söz Varlığında Tanıklanan Sökü Kelimesinin Anlamı Hakkında Yeni Bir Değerlendirme, Edebiyat Bilimleri 6 (Haziran/July 2024), 17-41 <https://doi.org/10.5281/zenodo.12600884>

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçay Araştırmaları Ana Bilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE. kasimmturgutt@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1510-8749

word sökü in 1965. While giving this meaning to the word sökü, Prof. Dr. Hasan Eren did not benefit from any historical Turkish language text and did not take into account the uses of the word in Turkish language other than Turkish Turkish and the geographical structure of Kastamonu region. Accordingly, in this study, the meaning of the place name sökü and the verb sök- were re-evaluated by taking into account the uses of the word sökü in Anatolian dialects and historical Turkic languages and its contexts in the vocabulary. The existence of the word in Tatar, Uzbek and Tuva Turkish was also reached. It is thought that the Kipchak Turks coming to Kastamonu-Sinop region via the Black Sea brought the word to the Black Sea coastal districts of Kastamonu-Sinop and used it as a place name. The study is intended to contribute to dialect, lexicology, etymology and vocabulary research.

Keywords: Turkology, Turkey Turkish, Anatolian dialects, vocabulary, sökü.

Giriş

Türkiye Türkçesinde, Anadolu ağızları daha çok arkaik unsur barındırmaktadır. Özellikle Anadolu ağızlarındaki günlük yaşamda kullanılan yemek adları, eşya adları, yer adları Türk dili içerisinde Türkiye Türkçesinin yerini daha iyi anlayabilmek önem arz etmektedir. Türkçenin söz varlığındaki arkaik unsurları, bunların nicelik bakımından değerini ortaya koymak gereklidir. Tarihî süreç içerisinde Türkiye Türkçesinin durumunu daha iyi tespit edebilmek için Anadolu ağızlarındaki söz varlığının aydınlatılması oldukça önemlidir. Ayrıca kelimenin tarihî Türk dili metinlerinde geçen anlamlarıyla bugünkü Anadolu ağızlarındaki mevcut anlamı arasında bağlantı olup olmadığını tartışmak ve bir sonuca bağlamak bakımından bu anlam arka planının ortaya çıkarılması gereklidir. Yer adları hakkında bilgi sahibi olma, Türkçenin söz varlığına katkı sunacağı düşünülmektedir. Bazı yer isimlerin yoresel olarak yaygın kullanımına da rastlanmaktadır. *Sökü* bu tür yer adlarından biridir.

Sökü (*sök-ü*) Anadolu yer adlarında Batı Karadeniz yöresinde ve özellikle Kastamonu ağızı ağırlıklı olmak üzere söz varlığında bulunmaktadır. Prof. Dr. Hasan Eren sökü kelimesinin anlamına dair 1965 yılında TDK Belleten dergisinde beş sayfalık bir makale yazmış¹ ve bu makalede Anadolu'da sökü'nün geçtiği yer adlarını vererek TDK'de *sökü* kelimesinin anlamının orman olarak verilmesini yanlış bularak sökü'nün anlamının "ormandan ağaç sökülerken açılan tarla olduğunu" söylemiştir ve sonradan Prof. Dr. Hasan Eren'in bu önerisi TDK sözlüğe de girmiştir; fakat Prof. Dr. Hasan Eren'in bu anlamı verirken kelimenin geçtiği herhangi bir tarihî Türk dili metinlerinden veya kelimenin çağdaş Türk dilindeki anlamından yararlanmadığı ve kelimenin etimolojisiyle ilgili geniş çaplı değerlendirme ortaya koymadığı görülmektedir. *Sök-* kelimesi Orhun Yazıtlarında üç kez geçmektedir. *Sök-* kelimesine bağlama göre verilen anlam geçip gitmek, aşmak anlamlarıdır.

Kastamonu ve çevresi 12 ve 14. yy'lar arasında yoğun olarak Oğuz boylarının ve belli düzeyde de Karadeniz üzerinden gelen Kıpçak -Tatar- boylarının yurt tuttuğu bir yer olmuştur. Seyyah İbn Sa'd 13.yy'da Anadolu'ya yapmış olduğu bir seyahatinde Kastamonu

¹ Bk. Eren, H. (1965). Türk Yer Adları- Sökü. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, 13, 149-153. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38302/443257>.

ile ilgili şunları ifade etmiştir: "Kastamonu'da hâlen birçoğu yaşatılan Kayı, Bayat, Çavundur, Kınık, İğdir, Afşar, Kiyık, Büğdüz, Bayındır, Çepni, Karaevli gibi yer adları Oğuz iskânının mahiyetini çok iyi ifade etmektedir. Seyyah İbn Sad, 1265'li yıllarda Kastamonu'da 100 bin Türkmen çadırı olduğunu kayıtlara geçmiştir ve Kastamonu'ya "Türkmenlerin Başkenti" adını vermiştir (Cahen, 2012, s. 2010). O döneme göre bu rakam oldukça fazla ve önemlidir. Türkmenlerin Kastamonu'yu böylesi yoğun şekilde yurt tutmasının Anadolu'ya yapılan Moğol akınının sonucu olduğu düşünülebilir. Moğolların akınlarıyla İç Anadolu'daki Türkmenler daha güvenli ve uç bölge olan kuzeye yani Kastamonu yöresine göç etmişlerdir. Bununla birlikte 16. yy'da Kastamonu'daki Oğuz boyalarının adlarını taşıyan yerleşkeler oldukça fazladır.

"16. yüzyılda Kastamonu'da Oğuz boylarına ait yer adları: 6 Kayı, 2 Bayad, 2 Karalı, 5 Dodurga, 3 Bayındır, 4 Çavundur, 9 Avşar, 5 Çepni, 2 Salur, 8 Eymür, 6 Üreğir, 8 İğdir, 3 Büğdüz, 1 Yiva, 4 Kınık bunlardan ibarettir." (Sümer, 1999, s. 405-426). Çobanoğulları Beyliği Dönemi'nde 16. yüzyıllara Kastamonu ve çevresinin hem Türkmen yerleşkelerini koruması hem de Kırım-Tatar göçlerinden beslenmesi Kastamonu'yu önemli bir Oğuz-Kıpçak Türk yöresi haline getirmiştir.

Kastamonu'nun Çankırı-Sinop-Bartın çevresini içine alarak Anadolu'da hem Selçuklu Dönemi'nde hem de Osmanlı Dönemi'nde -Türkmenlerin ağırlıklı olduğu Türkmen uç beyliği olması, başka bir yabancı devlete kara sınırının olmaması ve başka vilayetlerle çok karmaşa durumunun olmaması Kastamonu'yu kültür ve ağız açısından daha korunaklı hale getirmiştir. Buna göre Kastamonu ağızının Anadolu ağızları içerisinde arkaik unsurları daha çok barındıran ağızlardan biri olduğu düşünülebilir. Leyla Karahan (1996, s.1-2), Anadolu ağızlarını karakteristik ses ve şekil özelliklerine göre üç ana gruba ayırır. Kastamonu ağızı tasnife ise üçüncü grupta yer almaktadır.²

Kastamonu ağızının karakteristik özellikleri çok olmasından dolayı Anadolu ağızları içinde Ignác Kúnos ve Ahmet Caferoğlu Türkiye Türkçesi ağızlarını gruplandırırken Kastamonu ağını hiçbir gruba dâhil etmemeyip apayrı bir grup olarak göstermişlerdir. Kastamonu ağızının ses özelliklerine bakıldığında yuvarlaklaşma teyamülleri çok fazladır. Bu yönyle Eski Anadolu Türkçesinin ses özelliklerinin Kastamonu-Sinop ağızlarında büyük oranda korunduğu görülür (Daban, 2015, s. 89).

Oğuzların yoğun olarak Kastamonu ve çevresinde bulunmasının yanı sıra bu bölgedeki Kıpçak mevcudiyeti de göz ardı edilmemelidir. Zeynep Korkmaz (1965, s. 236-243) bu yörede görülen Kuman-Kıpçak ve Memluk-Kıpçak mevcudiyetlerine ait bulguların tespitiyle birlikte Bartın ve yöresine Kıpçak Türklerinin yerleşmiş olduğuna dikkat çeker. Bu yerleşim sonucunda da Kıpçakça unsurların Bartın ve yöresi ağızlarına etkisi olduğunu dile getirir.

² "Batı Grubu Ağızları: Adana, Adıyaman, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydin, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Nevşehir, Niğde, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat, Zonguldak ağızları."

Batı Karadeniz yöresindeki bir diğer Kıpçak etkisi de Kastamonu havalisinde hüküm sürmüş olan Çobanoğulları Beyliği dönemine dayanır (Akar, 2011, s. 30). Selçuklu beylerinden Hüsameddin Emir Çoban, Karadeniz'i aşarak Kıpçak bozkırlarına bir sefer yapmış ve buradan sayısız ganimet ve köle ile dönmüştür (Turan, 1993, s. 358). 1223'te Rus ordusuyla birlikte Moğollara karşı koyan ve yenilen Kıpçaklar, Ruslardan ayrılarak Balkanlara ve Kırım'a yönelmişlerdir. Kırım'a gelenler, devam eden Moğol saldıruları yüzünden Suğdak üzerinde deniz yoluyla Sinop'a gelmişler ve Kastamonu, Zonguldak ve Bartın yörelerine yayılmışlardır (Turan, 1993, s. 357-359).

Yörede Kıpçak nüfusu ve yerleşimleriyle ilgili bir başka kayıt da Timurlu tarihçi Hondmir'e aittir. Hondmir; belli aralıklarla Kırım-Karadeniz-Sinop yoluyla Deş-i Kıpçak'tan 10000 hanelik bir Kıpçak Terekemesinin geldiğini ifade eder. Ayrıca Moğol istilasıyla birlikte Moğolların Kıpçak-Rus ordusunu yenmesiyle (1223 M.) Kıpçakların önce Kırım'a sonra da Sudak Limanı üzerinden deniz yoluyla Sinop'a çıktıkları ve buradan çeşitli yerlere dağıldığı ifade edilir (Yakupoğlu, 2009, s. 104). Söz konusu veriler dikkate alındığında yapılan bu araştırmada ağız incelemelerinin tarihî verileri desteklediği görülmüştür. Nitekim Sinop'un Türkeli, Kastamonu'nun Çatalzeytin ve Cide, Bartın'ın Amasra ve Çaycuma yöre ağızlarındaki Kıpçakça dil unsurları bu tarihî verileri destekler nitelikte olmuştur (Acar, 2008, s. 6).

Kastamonu'nun etnik yapısı, Kastamonu ağzının Türkçenin söz varlığındaki yeri göz önüne alınarak yoğun olarak Kastamonu ağzında geçen *sökü* kelimesinin özellikle arkaik anlamlarını da göz önüne alarak düşünmek gereklidir. Aynı zamanda Kastamonu'nun coğrafi özellikleri de ortaya konularak kelimenin anlamının düşünülmesi gerekmektedir.

Kastamonu ili, Batı Karadeniz Bölgesi'nde $41^{\circ}21'$ kuzey enlemi ile $33^{\circ}46'$ doğu boylamı arasında yer almaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 2.614 metredir. Yüzölçümü 13.108 km^2 dir. Yüzölçümü ile Batı Karadeniz Bölümü'nün en geniş ili olan Kastamonu Türkiye topraklarının %1,7'sini kaplamaktadır. Genel olarak engebeli bir yapıya sahip olan İl kuzeyinden ve güneyinden sıradaglar ile çevrilidir. İl'in kuzeyinde bulunan ve 170 km uzunluğa sahip olan Küre Dağları sahile paralel olarak uzanırken, güneyinde Ilgaz ve Köroğlu Dağları uzanmaktadır. İl topografyasının engebeli ve yüksek olması iklim kadar bitki örtüsünü ve toprak yapısını da etkilemektedir. Yüksek dağlık alanlar İl genelinde ormanlık alanların hâkim olmasına sebep olmuştur (Diler ve Özcelebi, 2022, 201).

Kelimenin Aşağısökü, Ortasökü, Kirazsökü olarak en çok geçtiği yerlerden Kastamonu'nun Bozkurt ilçesinin coğrafi yapısına bakıldığından Bozkurt'un çok dik yamaçlardan oluşan vadilerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca ilçenin etrafi da dağlıktır. Karadeniz'den yükselen dağlar, denize paralel olarak uzanır. Geniş bir topluluk olarak kıyıdan itibaren yükselen bir karakter gösterir. Bu yükseltiler İsfendiyar Dağları'nın devamı sayılır. Başlıcaları: Yaralığöz Dağı (2018 metre), Göynük Dağı (1770 metre)'dır. İlçenin bilinen başlıca tepeleri ise Belen, Hene, Yılmaz, Karabalçık ve Irmalı'dır. Tepelerin yüksekliği 1300 metreye kadar çıkmaktadır. Aynı şekilde kelimenin çok geçtiği Kastamonu'nun Sinop'a yakın sahil ilçesi olan Çatalzeytin de zorlu bir coğrafyaya sahiptir. İlçe toprakları kuzeyde Karadeniz kıyısında uzanan bir ova şeridi ile güneydeki dağlık

Küre dağları (İsfendiyar) kıyı ile iç kesimler duvar konumundadır. Dar ve derin vadilerle yarılmış olan Küre dağlarının Çatalzeytin sınırları içerisindeki en yüksek noktası 1958 metre yüksekliğindeki Yaralığöz Kıyıdan hemen sonra başlayan genç kıvrım Küre özellikle ulaşım açısından ciddi güçlükler yaratmaktadır (Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erşim Tarihi: 01.01.2024).

Ağırlıklı olarak Kastamonu ağzı söz varlığında yer adı olarak bulunan *sökünün* anlamının yörenin sosyal, fiziki, kültürel, dilsel özelliklerine göre ele alınarak değerlendirilmesi gereklidir. Bununla birlikte Hasan Eren'in 1965 yılında *sökü* kelimesi üzerinde yazmış olduğu makalesinde vermiş olduğu "Ormandan ağaç sökülerken açılan tarla" anlamının yörenin şartlarına uygun bir anlam olmadığı düşünülmektedir. Hasan Eren bu makalesinde tarihî Türk dilindeki metinleri taramadan ve coğrafyanın fizikî şartlarını göz ardı ederek bu anlamı vermiştir. Dolayısıyla kelimenin anlamının tarihî Türk dilinden de örneklerle ele alınarak ve yörenin yapısının göz önünde bulundurularak yeniden üzerine düşünülp, değerlendirilip ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte bu çalışmayla hem Türkiye Türkçesinin derleme ve ağız sözlüklerine hem de sözlü Türk kültürü çalışmalarına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışmada öncelikle nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılarak *sökünün* geçtiği tarihî Türk dili metinleri ve kelimenin çağdaş Türk dilindeki durumu, bağlamsal ve sözlük anlamlarıyla ele alınmıştır. Kastamonu ve çevresi ağızlarında Kıpçak etkilerinin de varlığı düşünüldüğünde özellikle Kırım-Tatar Türkçesi metinleri de taranmıştır. Etimolojik ve anlamsal Türkçe sözlüklerde *sök-* ve *sökü* maddeleri de taranarak anlam listesi ortaya konulacaktır. Ardından Hasan Eren'in (1965) kelime hakkında ortaya koymuş olduğu görüş tartışalarak Kastamonu ağzının Türkiye Türkçesindeki yeri ve coğrafi, tarihsel özellikleri de göz önüne alınarak, kelimenin üzerine tespitler ve değerlendirmeler yapılarak taranan ve değerlendirilen bilgiler doğrultusunda tümeravimsal veri analiziyle *sökünün* anlamı bu doğrultuda yeniden değerlendirilerek anlamsal bir sonuca ulaşılmıştır.

Anadolu'da Yer Adı Olarak Sökü

Anadolu'da *sökü*, yer adı olarak ağırlıklı olarak Kastamonu, Sinop'ta yer adı olarak bulunmaktadır. Kelime ya tek başına *sökü* olarak kullanılmakta ya da coğrafi şekil bildiren bir kelime ile birleşik ad kurmuştur. *Sökünün* yer adı olarak geçtiği yerlekeler aşağıdaki gibidir (Nişanyan Yer Adları Sözlüğü <https://nisanyanyeradlari.com>).

- Aşağısökü köy-Çatalzeytin – Kastamonu.
- Çukursökü Mahallesi – Çatalzeytin – Kastamonu.
- Deresökü köy-Çatalzeytin – Kastamonu.
- Dolaysökü – Sinop.
- Gürsökü – Ayancık – Sinop.
- Kirazsökü köy- Bozkurt – Kastamonu.
- Kuzsökü- Gerze – Sinop.
- Ortasökü köy- Bozkurt – Kastamonu.

- Sökü köy-Çatalzeytin – Kastamonu.
- Sökü köy-İnebolu – Kastamonu.
- Sökü mahalle (Kaldırırayak bağ)-Erfelek – Sinop.
- Söküçayı köy – Ayancık – Sinop.
- Yukarısökü köy-Çatalzeytin – Kastamonu.

Listeye bakıldığından Kastamonu-Sinop ağırlıklı olarak *sökünün* Anadolu'da yer adı olarak kullanıldığı görülmektedir. Burada dikkat çeken mesele kelimenin Kastamonu ve Sinop'un Karadeniz kıyısında olan Bozkurt, Çatalzeytin (Kastamonu); Ayancık, Gerze, Ayancık (Sinop) gibi sahil ilçelerinde kullanılmasıdır. Kelimenin yer adı olarak kullanıldığı yerleşkelerde bakıldığından *söki*nün tarihî olaylara da örtüsen Karadeniz üzerinden Kastamonu-Sinop'a yerleşen Kırım-Tatar Türkleriyle geldiğini kuvvetli şekilde düşündürmektedir. Bununla ilgili olarak aşağıda Tablo 1'deki tespitlere bakıldığından Türk dilinde kelimenin ağırlıklı olarak Tatar Türkçesinde bulunması da bunu destekler niteliktedir.

Türk Dilinde *Sök-* Kelimesinin Varlığı

Sök- fiili eski Türkçeden itibaren kullanılan ve günümüzde çağdaş Türk dilinde de mevcut olan bir fiildir. Sökmek fiili zaman içerisinde farklı anamlarda kullanılmıştır. Aşağıda verildiği üzere fil Köktürk Yazıtları'ndan itibaren çağdaş Türk dili söz varlığında da bulunmaktadır:

- Köktürk T. sök-: sökmek, parçalamak, yarıp geçmek.
- K. Tatar T. süt-, sök-: sökmek, bağlanmış bir şeyi ayırmak, bozmak; etrafı saçmak.
- Başkurt T. süt-: sökmek; kesmek, yarmak, açmak; işi sökmek.
- Kırgız T. sök-: sökmek; (dikiş yerinden) ayırmak.
- Kazak T., Nogay T., Karakalpak T. Kırım-Tatar T., Kumuk T., Karaçay-Balkar T., sök-: sökmek (Kızıldağ, 2021, s. 361-362).

Kelimenin Sözlük Anlamları

Sökü kelimesinin bağlamsal anlamına ulaşabilmek için öncelikle kelimenin *sök-* kökünün anlamına bakılmalıdır. *Sök-* fiilinin anlamı sözlüklerde taramıştır ve aşağıdaki tabloda verildiği üzere sözlüklerden *sök-* fiili ile ilgili yedi sözlükte kelimenin çalışmada ele alınacak bağlamsal anlamına ulaşmıştır. Kelimenin bağlamsal anlamının dışındaki diğer anlamlar da aşağıda mevcuttur. Aşağıdaki tabloda kelimenin bağlamsal anlamları ön plana çıkarılmıştır.

Tablo 1. *Sök-* kelimesinin sözlük anlamına ilişkin bilgiler

Kelime	Anlam	Sözlük
Sök-	Geçip gitmeye engel olan zorlukları atlatmak.	Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük
Sök-	1. (Geçilmesi zor olan bir şeyi) Aşmak. 2. Çıkagelmek.	

Turgut, A New Evaluation on the Meaning of the Word Sökü Witnessed in the Vocabulary of Kastamonu-Sinop Dialects

Kelime	Anlam	Sözlük
		Kubbealtı Lugati
Sök-	1. Koparmak; yarmak; yırtmak. 2. {ağız} Güçlüğü yenmek; başarmak. Geçmeyi önleyen engelleri kaldırırmak; güçlükleri yenmek. 3. Gelmeye başlamak; çökagelmek. (Çağbayır, 2007: 4314).	Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı- Ötüken Türkçe Sözlük
Sök-	Karlı, zorlu, yolları aşmak. (Clauson, 1962: 819).	An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish
Sök-	1. Biha tart-, tuur- 2. is-, kötüür- (Vasiliev, 1995: 246).	Türkçe-Sahaca Sözlük
Sök-	Eski Türkçe: "yarmak, aşmak."	Nişanyan Sözlük
sökmək	Kişinin hayatında ilk gittiği ve aştığı yollar. (Aiden, 2022: 120).	Nurullah Altay'ın Özbek Türkçesi Sözlüğü
Sökü	Kar yiğini; kar veya yer üzerindeki kabuk. (Lessing, 2003: 1133).	Moğolca- Türkçe Sözlük
Sekü (sökü)	Çekmek, açmak, yukarıya kaldırırmak, yükseltmek, çekip çıkarmak, kaldırıp açmak, çekip açmak. (Lessing, 2003: 1064).	Moğolca- Türkçe Sözlük
Sökü; Sökümek	Diz çökmek (Caferoğlu, 1968: 209).	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü – A. Caferoğlu
Sökü	1.Ormandan ya da meradan açılan tarla. (Kastamonu-Taşköprü). 2. Orman (Sinop-Samsun).	TDK Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü

Kelime	Anlam	Sözlük
Sökü	<p><i>Sökü 1, Çökme; çöküntü.</i></p> <p><i>Sökü 2 Ağaç; direk.</i></p> <p><i>Sökü 3, [sök-ü] {ağız} is. 1. Ormandan ya da meradan açılan tarla. 2. Orman. Sökü otu, bot. Baklagillerden,</i></p> <p><i>Sökü 4, [Far. seldi => zeki I sökü] {ağız} is. Arkalıksız, alçak iskemle.</i></p> <p><i>Sökü 5, [sök-ü] {ağız} is. Hastane.</i></p> <p><i>Sökü 6, [İt. sacco => sako I sökü] {ağız} is. Ceket.</i></p> <p>(Çağbayır, 2007: 4315)</p>	<p>Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı- Ötüken Türkçe Sözlük</p>

Tablo 1'e bakıldığında kelimenin *sök-* fiili anlamına ve *sökü* kelimesi biçimindeki anlamına bakıldığındaysa *sökmek* filinin birden çok anlamı olduğu görülmektedir. Hasan Eren'in makalesinde sunduğu "Ormandan açılan tarla" anlamı da makale yayıldıktan sonra sözlüklerde eklenmiştir. Burada dikkat çeken anlam ise *sök-* fiilinin ve *sökünün* çamur, şehir, akıntı, kar, yol gibi coğrafi terimlerle kullanılmasıdır. Buna göre *sökmek* filinin anlamı yolları, karı, akıntıyı, çamuru *sökmek* bağlamında zorlu yolları ve yeryüzü şekillerini geçmek, aşmak anlamında kullanıldığı görülmektedir. *Sökünün* yer adı olarak kullanıldığı durumda ise karlı, sık ormanlık, engebeli arazilerdeki zorlukların aşıldığı yer anlamının uygun düşüğü söylenebilir.

24

Kastamonu-Sinop yöresinde *sökü*, Aşağısökü, Ortasökü, Yukarisökü, Kirazsökü, Deresökü, Çukursökü gibi coğrafi yön bildiren aşağı, orta, yukarı kelimeleriyle birlikte birleşik yer adı olarak kullanılması bakımından bir benzerlik söz konusudur. Kastamonu'nun coğrafyası vadilerin, dağlık alanların, eğimli arazilerin olduğu bir coğrafyadır. Dolayısıyla aşağıdan dağ yamaçlarına göçlerle birlikte dağın eteklerinden itibaren tepelerine doğru aşağı-orta-yukarı adlandırmaları Aşağısökü, Ortasökü, Yukarisökü adlandırmalarına da uygun olduğu görülmektedir.

Özellikle Özbek Türkçesi sözlüğünde *sök-* fiilinin anlamı "Kişinin hayatında ilk gittiği ve aştığı yollar." (Aiden, 2022: 120) olması ele alınan çalışma ile ilgili önemli bir ayrıntıdır. Yukarıdaki tablodaki kullanımına göre kelime coğrafi şekillerden ayrı düşünülmemelidir ve kelimenin ağırlıklı olarak geçtiği yer olan Kastamonu-Sinop yerleşkelerinin coğrafi özellikleri göz önüne alınarak kelimenin anlamı üzerine düşünmek gerektiği açıktır.

Türk Dilinde ve Türkiye Türkçesinin Ağızlarında Geçen *Sök-* ve *Sökü* Kelimeleri

Tablo 2. *Sök-* ve *Sökü* Kelimelerinin Türk Dili Söz Varlığındaki Kullanımları

Türk Dili	Metin	Anlam	Eser
Köktürk Türkçesi ³	<i>Süñug: batımı: karig:</i> <i>söküpen: kögmen: yişig:</i> <i>toga: yorıp: kurkız:</i> <i>bodunug: uda: basdimiz</i>	Karlı yolları aşmak, geçmek.	Köktürk Yazıtları- Kül Tigin Doğu 34-35

³ Tablodakiler dışında Bilge Kağan Yazılı G.8'de de *sök-* kelimesi [...] *sökt(ü)m* biçiminde geçmektedir fakat cümlede okunamayan kelimeler coğunlukta olduğundan dolayı burada *sök-* fiilinin hangi bağlamda geçtiği tespit edilememektedir.

Türk Dili	Metin	Anlam	Eser
Köktürk Türkçesi	<i>sünüğ batımı: karig: söküpen: kögmen: yişig: toga: yorıp: kurkız: bodunug: uda: basdim</i>	Karlı yolları aşmak, geçmek	Köktürk Yazıtları- Bilge Kağan Doğu 26-27
Köktürk Türkçesi	<i>at üzä: bintürä karig: sökdüm</i>	At üzerinde karlı yolu aşmak.	Köktürk Yazıtları- Tonyukuk Kuzey 25
Eski Anadolu Türkçesi	" <i>Muhammed Muştafā diledi ol seddi söke Ebū Tālibe imān ketürde</i> (Beyitoğlu, 2021: 317).	Seddi aşmak	Behcetü'l- Hadâik fi Mev'izati'l-Halâik
Eski Anadolu Türkçesi	<i>Sāhib-kırān şaflar söküp</i> <i>Şemüdüñ Öalemllerine yetişdi.</i> (Eryiğit, 2023: 177).	Saf düzende bulunan savaşçıları aşmak	Hamzaname-71. cilt
Karakalpak Türkçesi	<i>Behramın öfkesi gelip görürsün, babana dar ağacma astıracağım, diye zor kılıp söküp ahretlik gitti.</i> (Çakır, 2020: 116).	Aşıp gitmek	Kırk Ağız Yalan Söleyen Çoban Masalı
Kırım-Tatar Türkçesi	<i>Çaklılı, taşlı bayırlar töpesine suv çıkarıp bostancılık etkenler, kazmalarnen dağlarnı söküp, kütüklerni çıkarıp, ozlerine bir avuç toprak taptıstırğanlar</i> (Maşkaraoglu, 2018: 465).	Dağları aşmak	Çerkez Ali Ametov, Kırım Tatar Söz Varlığı
Kırım-Tatar Türkçesi	<i>Bürünğen er yaq</i> <i>Çıqtı,</i> <i>Silindi...</i> <i>Sökülip ketti.</i> (Aktepe 2019: 374).	Aşıp gitmek	Dağ Lalesi kitabı içinde Bürünğen şiiri- Bilal Mambet
Kazan-Tatar Türkçesi	<i>Var olan şey, evden çıktı, köşeyi söküp yaktık"diye cevap vermiş</i> (Yılmaz, 2019: 322).	Geçip, aşıp gitmek	Kazan Tatar Fıkraları
Tatar Türkçesi	<i>Bunlar köprüye varmışlar. Tilkinin düşüncesi doğrultusunda köprüyü</i>	Köprüyü geçmek	Salam Torhan Masalı

Türk Dili	Metin	Anlam	Eser
	<i>sökiüp salmışlar.</i> (Gültekin, 2010: 1159).		
Özbek Türkçesi	<i>Äxir rängin quşçälär Säyrämäs häç běhudä. Kättä şähär sökinib Bāş kötärdi uyqudän.</i> (Rahman, 1984: 6).	Şehri aşmak, şehirden geçip gitmek	Nadiranıg Şe'ri
Özbek Türkçesi	<i>Mahibay qarasa, ikki amaldar sökib kelayatibdi.</i> (Akbay, 2010: 99).	Aşıp geliyordu.	Küntugmiş Destanı
Türkmen Türkçesi	<i>Dere söken bedev at yal ǵuyruksız ǵaldi.</i> (Tazegül, 2010: 28).	Dereyi aşmak	Türkmen Türkçesi Atasözleri
Tuva Türkçesi	<i>Dag, daju sökpünenip çoraaş</i> (Özbek, 2016: 3030).	Dağı taşı aşmak	Boktug-Kiriş, Bora- Şeeley Destanı
Azerbaycan Türkçesi/Tebriz ağzı	<i>Gırat'ınan Dürat o sahat gara tikanı söke söke o başdan çıldı.</i> (Özdamar, 2019: 153).	Aşarak geçip gitmek	Köroğlu Varyantı
Türkiye Türkçesi- Kastamonu Ağzı- Çatalzeytin	<i>O demek ki peşimden sóküye yāni. Benim söktüm yēren söküye zānediye ama ḍoran sókemiya biraz dā aşadan sókuya.</i> (Acar, 2012: 859).	Peşinden gitmek, gitmek.	Pantolon Hikâyesi- Derleme
Türkiye Türkçesi- Kastamonu Ağzı- Küre	<i>Burdan bazara yörenylek gidēdük. Girişin yooarda ǵar söke söke Kúre'ye gidēler idi.</i> (Acar, 2012: 978).	Aşa aşa gitmek	Derleme
Türkiye Türkçesi- Kastamonu Ağzı- Daday	<i>gitmedük (4-7), öküzünən (53-19), şükür (80-7), söküyoz (8-10). Girnaz Kóprüsü vadun ötede öyle derleridi esgiden. Tek çamdan daa aşağıda, Solcoğnuñ orda bi yerde Söküce anadıñ</i>	Zorlu yolları aşmak	Kastamonu-Daday Ağzı

Türk Dili	Metin	Anlam	Eser
	<i>mi? Dadaylila Gırnezin köprüsünden gitceydi Yâni orda bi yereden alınmış bizim biz varasıya he Beşbarmak Dağları mı? o zaman sökemez demiş. (Daban, 2015: 205).</i>		
Türkiye Türkçesi/Çukurova Ağzı	<i>Kuruçay'ın seli söker O da boz bulanık akar Orda kalma Omar oğlum (Karakas, 2011: 666).</i>	Seli aşıp geçmek	Çukurova Omar Oğlan'ın Ağlığı
Türkiye Türkçesi/Karaman Ağzı	<i>Babañ getti miydi hacıya. göprüyü biliñ mi sen? orada sökemedik. (Uysal, 2009: 385).</i>	Köprüyü geçmek, aşmak	Derleme-Anı
Türkiye Türkçesi	<i>Kurşundan bir yük binmiş, köpükten gövdесine; Çatlıyor, yırtınıyor yokuşu sökmek için. (Kısakürek, 2018: 398).</i>	Yokuşu aşmak, çıkmak	Çile-Necip Fazıl Kısakürek

Tablo 2'de kelimenin tarihî Türk dili, çağdaş Türk dili ve ağızlarındaki kullanımına bakıldığından ağırlıklı olarak dere, kar, dağ, köprü gibi coğrafi kelimelerle kullanıldığı görülmektedir. Köktürk Yazıtlarında karlı yolu aşmak anlamında kelime üç kez geçmektedir. Bunun ikisi zarf-fiil eki alarak kullanılmıştır. Anadolu ağzında da kelime sökü şeklinde mevcuttur. Aynı zamanda Köktürk Yazıtlarında kelimenin coğrafi bağlamda tanımlanmasıyla, bugünkü Kastamonu-Sinop ağızlarında tanımlanan anlamının koşutluğ gösterdiği görülmektedir.

Örneğin Anadolu Ağzında (Kastamonu) yine buna benzer olarak günümüzde Kastamonu'nun İnebolu ilçesinde *Deresökü* adlı köyün ve *Çukursökü* adlı mahallenin bulunması bu benzerlikleri ortaya koyması bakımından da oldukça dikkat çekicidir. Yine önemle olarak görülebilecek kullanımılardan biri de Sinop'un sahil ilçesi olan Gerze'de kelimenin Kuzsökü biçiminde geçmesidir. *Sök-* kelimesi bağlamında kelimenin kuz yani karanlık, gölgdede kalan yer yahut gölgdede, karanlıkta olan yerleri aşmak anlamında olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda kelime yine coğrafi bir bağlam içermektedir.

Aynı zamanda Kastamonu ağzında *sök-ü* kelimesi biçiminde farklı kelimeler de mevcuttur. Bunlardan bazıları -u, -ü fiilden isim yapım ekiyle oluşmuş olan yazu (yazı), çatu (çati) kelimeleridir. (Acar, 2012: 60). Bunun dışında Kastamonu ağzında yemek adı olarak var olan dürü (dür-ü) kelimesidir.

Tablo 2'ye bakıldığında *sök-* fiilinin ağırlıklı olarak Kıpçak Türkçesi ve Kıpçak-Oğuz unsurlarının karışık olduğu Özbek Türkçesinde geçtiği görülmektedir. Yine kelimenin Tuva, Saha Türkçelerinde geçmesi de dikkat çekicidir. *Sök-* fiilinin Karakalpak Türkçesinde geçtiği de görülmektedir. Karakalpak dilinin Türk dili grubundan Kıpçak ya da Kıpçak-Nogay alt grubuna dahil olduğu söylenebilir. En yakın olduğu diller Nogay ve Kazak dilleridir (Taşağıl, 2001, s. 427).

Bunlara göre *sökünün* ağırlıklı olarak Kastamonu'nun ve Sinop'un sahil yerleşkelerinde bulunması ve geçmiş dönemlerde Kastamonu Çobanoğulları Bey'i Hüsamettin Çoban'ın Kırım'dan bu yöreye köle olarak gemilerle Kırım-Tatar Türklerini getirmesi kelimenin Anadolu'ya-Kastamonu-Sinop'un sahil ilçelerine- Kıpçak Türkleriyle gelmesi ihtimalini daha da artırmaktadır.

Sökünün Kastamonu yöresi ağızlarına Oğuzlardan mı yoksa Kıpçaklardan mı geldiği meselesiyle ilgili olarak kelimenin Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi gibi Oğuz Türkleri arasında da kullanıldığı görülmektedir fakat bu durum Kıpçak Türklerine göre daha zayıftır. *Sök-* zaten Köktürklerden itibaren var olduğu için kelimenin Oğuz boylarında da kullanılması doğal bir durumdur. Tuva Türkçesindeki kullanım ise dikkat çekicidir. Kelimenin Tuva Türkçesinde de bulunması Kıpçak Türklerinde bu kelimenin yerleşik olduğunu daha kuvvetli şekilde göstermektedir. Karakalpak Türkçesinin Kıpçak grubuna yakın olması da yine bu ihtimali pekiştiren niteliktedir.

Prof. Dr. Hasan Eren'in Sökü Kelimesiyle İlgili Görüşleri

28

Prof. Dr. Hasan Eren, *Türk Yer Adları Sökü* adlı makalesinde öncelikle *sökünün* geçtiği yerleri vermiştir. Bu kelimenin halk ağzında kullanımından düştüğünü ve yalnızca yer adı olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Bununla birlikte kelimenin anlamını Kastamonulu, Sinoplu, Zonguldaklı öğrencilerine sorduğunu fakat kelimenin anlamını onların da bilmediğini söylemiştir. Bu noktada Hasan Eren, kelimenin Batı Karadeniz'de yoğunlaştığını tespit etmiştir. Ardından kelimenin ve kökünün Türkçe olduğunu kökün *sök-* fiilinden geldiğini kabul etmiştir. Buna örnek olarak *sök-ü* kelimenin çat-ı, yak-ı, yap-ı biçimlerine benzerliğini delil göstermiştir.

“*Sök-* kökünden gelen *sökü* kelimesinin orman veya bük anlamına gelmesi beklenemez. Bu kelimenin ormandan ağaçları sökmek suretiyle açılan tarla anlamına gelmesi gereklidir. Nitekim aynı kökten gelen Sinop ve Samsun illerinde kullanılan sökme kelimesi de ormandan açılan tarla anlamında kullanılmaktadır.” Diyerek kelimeye bu şekilde bir anlam vermiştir (Eren, 1965, s. 150).

Söke, sekü kelimelerinin çökmek gibi diğer anlamlarına bakıldığından *sökü* yer adı olarak kullanılmakla birlikte farklı bir anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bu bakımdan Hasan Eren'in görüşü kelimenin sözlük anlamı doğrultusunda *sökü* kelimesinden farklı anlamda olduğu doğru kabul edilmelidir. Hasan Eren'in bu makalesinden sonra *sökü* kelimesinin anlamı ormandan açılan tarla anlamında Türk Dil Kurumu sözlüğüne girmiştir. Prof. Dr. Hasan Eren, makalesinde bu anlamları verirken herhangi bir tarihi Türk dili metinlerine veya diğer coğrafyalardaki Türk dillinden örnekler vermemiştir ve Anadolu söz varlığındaki kullanımlar üzerinden sınırlı şekilde görüşlerini ortaya koymuştur.

Görüşlerini ortaya koyarken *sök-* fiilinin yalnızca bir nesneyi bir yerden çekip çıkarmak anlamını ele almıştır. Kelimeyle ilgili coğrafi bir bağlam ise ortaya koymamıştır.

Sonuç ve Tartışma

Sök- ve *sök-ü*'nın geçtiği bağamlara ve Türk dili söz varlığında anlamına bakıldığından kelimenin Köktürk Yazıtları'ndan itibaren günümüz çağdaş Türk dilinin lehçe ve ağızlarında daha çok kar, dere, köprü, sulak alan gibi coğrafi zorlukları aşmak anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Prof. Dr. Hasan Eren (1965) ise kelimeyi *sök-* fiiline dayandırmakla birlikte herhangi bir tarihî Türk dili metnini dayanak olarak göstermemiştir. *Sök-* fiilinin de anlamsal olarak bir nesneyi bir yerden çekip çıkarmak anlamını kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca kelimenin yöredeki halkın ağzında artık kullanımından düşüğünü ifade etmiştir. Fakat kelimenin Köktürk Yazıtları'nda üç kez karlı yolları aşmak anlamında kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca yörenin ağızıyla ilgili yapılan bilimsel çalışmalara bakıldığından kelimenin sadece yer adı olarak kullanılmayıp aynı zamanda Kastamonu ağzında da yaşadığı ve dereyi, dağları, köprüleri aşip geçip gitmek anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bunun dışında *sökünün* Kastamonu ve çevresinde yer adı olarak Deresökü, Çukusrökü, Kuzsökü, Aşağısökü, Gürsökü gibi coğrafi anlam taşıyan başka bir kelime ile birleşerek birleşik yer adı oluşturduğu görülmektedir. Kastamonu ve çevresinin coğrafi yapısı zorlu, dağlık, engebeli bir coğrafyadır. Coğrafyanın bu denli zor olması Prof. Dr. Hasan Eren'in vermiş olduğu ormanlık alandan ağaçların sökülmesiyle açılan tarla anlamının uygunluğuna gölge düşürmektedir. Çünkü bu coğrafyada ormanlar oldukça sık ve gür, ağaçlar da oldukça büyük, geniş gövdeli ve uzundur. Bu Türkçe kökenli yer adlarının söz varlığında çok eski dönemlerden beri kullanıldığı -hatta Karadeniz üzerinden buraya yerleşen Kıpçaklarla beraber kullanıldığı- düşünülürse o dönemlerde bir veya birkaç insanın bu ağaçları söke söke bir tarla açması oldukça güçtür. Hasan Eren'in bahsettiği ormandaki ağaçların sökülmesi insan kuvvetini aşan bir eylemdir. Kastamonu çevresinin zorlu coğrafyasının gerçekliğine uygun bir eylem değildir. O zaman kelime bu sefer yer adı olarak da coğrafi terimlerle kullanıldığından buna göre düşünülürse ve kelimenin geçtiği metinlerdeki kullanımına da bakılırsa *sök-* kelimesinin Köktürk Yazıtları başta olmak üzere Karakalpak, Özbek, Tatar, Tuva Türkçelerinde de coğrafi zorlukları aşmak anlamında kullanıldığı tanımlanmıştır.

Kastamonu ağzı söz varlığında da kelimenin bugün bu anlamda yaşamaya devam etmesi bu anlamın diğer Türk dilindeki anamlarla da örtüşüğünü göstermektedir. Kastamonu ve çevresine Çobanoğulları Dönemi'nde çok sayıda Kıpçak Türk'ünün Kırım üzerinden gelmesi ve Kastamonu çevresi ağızlarında Kıpçak lehçe tabakalaşmasının olması, kelimenin yer adı olarak özellikle Kastamonu ve Sinop'un Karadeniz üzerinden Kırım'a paralel sahil ilçelerinde bulunması dikkat çekicidir ve kelimenin Kastamonu yöresine Karadeniz üzerinden gelen Kıpçak Türklerinin göçleriyle taşındığını kuvvetli şekilde ortaya koymaktadır.

Kastamonu'nun coğrafi özellikleri dikkate alındığında ve kelimenin kullanım bağamları, kelimenin geçtiği metinler göz önüne alındığında *sökü* kelimesinin anlamının "coğrafi zorlukların bulunduğu ve aşıldığı yer, geçit" olarak düşünülmesi uygun olacaktır.

Buna göre Kastamonu ve çevresinde Deresökü, Çukursökü, Gürsökü, Kirazsökü, Ağası-Yukarı-Ortasökü kullanımlarının anamları da belirtilen bu anlama daha uygun olarak dereyi, cukuru, gür ağaçların olduğu bölgeyi, çok fazla kiraz ağacının olduğu bölgeleri aşmak anamlarına geldiği bu bağlama uygun düşmektedir. Aşağısökü, Ortasökü kullanımları ise Kastamonu'nun Bozkurt ilçesinde geçmektedir. Giriş bölümünde deiginildiği üzere Bozkurt ilçesi ise tamamen yüksekliği fazla, vadi şeklinde bir yerleşkedir. Bu vadinin aşağıdan yukarı aşıldığı alanlar olarak aşağı-orta şeklinde yine coğrafi bağlama uygun olarak zorluklarla dolu, zorlukların aşıldığı yol, yer anlamı kelimenin ortaya konulan bu anlamına uygundur. Tüm bunlara göre *sökü* kelimesi zorlu coğrafi yerlerin aşıldığı yer, geçit anlamında düşünülmesi tarihî gerçekliklere, yörenin coğrafi gerçekliğine ve kelimenin söz varlığındaki kullanım durumuna göre uygun ve tutarlıdır. Ayrıca *sök-ü* Kastamonu ağzında hâlâ yaşayan bandum evür-ü, (Acar, 2012: 1050), yaz-u (Acar, 2012: 1190) gibi kelimelerle de benzerlik göstermektedir. Kastamonu ağzında yuvarlaklaşma temayılleri çok olduğu için kelimenin yuvarlak ünlülü ek alması da Kastamonu ağzında yaşayan diğer kelimelerle yapı bakımından benzer olması önemlidir. Kelimenin bu tespitlere ve verilere göre yeniden değerlendirilip çalışmanın hem sözlük bilimi çalışmalarına hem de Anadolu ağızları çalışmalarına, Türk dilinin söz varlığına katkı sunacağı temenni edilmektedir.

Kaynakça

- 30
Acar, E. (2008). *Kastamonu merkez ilçe ve köyleri ağızı*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Acar, E. (2012). *Kastamonu ve Yöresi Ağızları*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Aiden, F. (2022). *Nurullah Altay'ın Özbek Türkçesi sözlüğünün Türkiye Türkçesine aktarımı*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Akar, A. (2007, 10-15 Eylül). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Unsurları. [Bildiri sunumu] 38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi. Ankara, Türkiye.
- Akbay, D. (2010). *Özbekçe Küntugmiş destanı*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Aktepe, Y. (2019). *Kırım Tatar şairi Bilal Mambet'in Dağ Lalesi adlı eserinin dil ve üslup özellikleri*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Binali Yıldırım Üniversitesi.
- Beyitoğlu, Y. K. (2021). *Karişık dilli eserlerin söz varlığı*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Bozkurt. Kastamonu Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR_63814/catalzeytin.html. (Erişim Tarihi: 01.01.2024).
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Cahen, C. (2012). *Osmanlılardan önce Anadolu*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford University Press.

Turgut, A New Evaluation on the Meaning of the Word Sökü Witnessed in the Vocabulary of Kastamonu-Sinop Dialects

- Çağbayır, Y. (2007). *Orhun yazitlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığı – Ötüken Türkçe Sözlük*. Ötüken Yayınları.
- Çakır, M. (2020). *Karakalpak realistik masalları (inceleme-metin)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Daban, E. B. (2015). *Daday ilçesi ağızı (Kastamonu ili) (inceleme, metinler ve söz varlığı)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Doğu Akdeniz Üniversitesi.
- Diler, Z. ve Özçelebi, M. A. Ö. (2022). Kastamonu ilinde nüfus ve yerleşmelerin topografik faktörlere göre dağılımı. *Mavi Atlas*, (1), 10, 198-218.
- Eren, H. (1965). Türk yer adları- sökü. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten Dergisi*, 13, 149-153.
- Eryiğit, C. (2023). *Hamzaname-71.cilt*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Gültekin, M. (2010). *Tataristan masalları üzerinde bir araştırma*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KarakAŞ, A. (2011). *Çukurova türkü söyleme geleneğinde hikayeli türküler (Adana-Osmaniye)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Kısakürek, N. F. (2018). *Çile*. Büyük Doğu Yayınları.
- Kızıldağ S. (2021). *Eski Türk yazıtları söz varlığının çağdaş kuzey batı (Kıpçak) lehçeleri söz varlığı ile karşılaştırılması*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Korkmaz, Z. (1965). Bartın ve yöresi ağızlarındaki lehçe tabakalaşması. *Türkoloji Dergisi*, II (I), 227-249.
- Kubbealtı Lugati. Misalli büyük Türkçe Sözlük. 10 Aralık, 2023 tarihinde <http://lugatim.com/s/s%C3%B6kmek> adresinden edinilmiştir.
- Lessing, F. D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Maşkaraoğlu, S. (2018). *Kırım-Tatar söz varlığı*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.
- Nişanyan Sözlük. Çağdaş Türkçenin Etimolojisi. 08 Aralık, 2023 tarihinde <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/s%C3%B6kmek> adresinden edinilmiştir.
- Nişanyan Sözlük. Yer Adları Sözlüğü (Index Anatomicus). 02 Ocak, 2024 tarihinde <https://nisanyanyeradlari.com> adresinden edinilmiştir.
- Özbek, E. E. (2016). *Tuva destanlarının söz varlığı*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Özdamar, F. (2019). *Köroğlu'nun İran anlatmaları üzerine bir inceleme*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.
- Rahman, Ş. (1984) *Acık Künler*. Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat Nesriyatı.
- Sümer, F. (1999). *Oğuzlar*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şirin, H. (2020). *Eski Türk yazıtları söz varlığı incelemesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Taşgil, A. (2001). Karakalpaklar *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde* (Türkiye Diyanet Vakfı. C 24, s. 426-427).
- Tazegül E. (2013). *Hayvanlarla ilgili Türkmen atasözlerinin söz varlığı*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi] Kafkas Üniversitesi.
- Tekin, T. (2008). *Orhon yazitları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, O. (1993), *Selçuklular zamanında Türkiye*. Boğaziçi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (t.y). *Güncel Türkçe Sözlük*. 15 Aralık, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Uysal, İ. N. (2009). *Karaman ili ağızları Anadolu ağızları arasındaki yeri*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Vasiliev, Y. (1995). *Türkçe-Sahaca Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yakupoğlu C. (2009). *Kuzeybatı Anadolu'nun sosyo-ekonomik tarihi*. Gazi Kitabevi.
- Yılmaz, G. (2019). *Gülme kuramları bağlamında Kazan Tatar fıkraları*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Tablolar-Şekiller ve Ekler

Tablo 1.

Kelime	Anlam	Sözlük
Sök-	Geçip gitmeye engel olan zorlukları atlatmak.	Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük
Sök-	1. (Geçilmesi zor olan bir şeyi) Aşmak. 2. Çıkagelmek.	Kubbealtı Lugati
Sök-	1. Koparmak; yarmak; yırtmak. 2. {ağız} Güçlüğü yenmek; başarmak. Geçmeyi önleyen engelleri kaldırırmak; güçükleri yenmek. 3. Gelmeye başlamak; çkagelmek. (Çağbayır, 2007: 4314).	Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı-Ötüken Türkçe Sözlük
Sök-	Karlı, zorlu, yolları aşmak. (Clauson, 1962: 819).	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish
Sök-	1. Bıha tart-, tuur- 2. ıs-, kötür- (Vasiliev, 1995: 246).	Türkçe-Sahaca Sözlük
Sök-	Eski Türkçesi: "yarmak, aşmak."	Nişanyan Sözlük
sökmak	Kişinin hayatında ilk gittiği ve aştığı yollar . (Aiden, 2022: 120).	Nurullah Altay'ın Özbek Türkçesi Sözlüğü
Sökü	Kar yığını; kar veya yer üzerindeki kabuk. (Lessing, 2003: 1133).	Moğolca-Türkçe Sözlük

Kelime	Anlam	Sözlük
Sekü (sökü)	Çekmek, açmak, yukanya kaldırma, yükseltmek, çekip çıkarmak, kaldırıp açmak, çekip açmak. (Lessing, 2003: 1064).	Moğolca-Türkçe Sözlük
Sökü; Sökümek	Diz çökmek (Caferoğlu, 1968: 209).	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü-A. Caferoğlu
Sökü	1.Ormandan ya da meradan açılan tarla. (Kastamonu-Taşköprü). 2. Orman (Sinop-Samsun).	TDK Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü
Sökü	<i>Sökü 1</i> , Çökme; çöküntü. <i>Sökü 2</i> Ağaç; direk. <i>Sökü 3</i> , [sök-ü] {ağız} is. 1. Ormandan ya da meradan açılan tarla. 2. Orman. sökü otu, bot. Baklagillerden, <i>Sökü 4</i> , [Far. seldi => zeki I sökü] {ağız} is. Arkalıksız, alçak iskemle. <i>Sökü 5</i> , [sök-ü] {ağız} is. Hastane. <i>Sökü 6</i> , [İt. sacco => sako I sökü] {ağız} is. Ceket. (Çağbayır, 2007: 4315)	Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı-Ötüken Türkçe Sözlük

Tablo 2.

Türk Dili	Metin	Anlam	Eser
Köktürk Türkçesi⁴	<i>Süñüg: batımı: karig:</i> <i>söküpen: kögmen: yişig:</i> <i>toga: yorip: kurkız:</i> <i>bodunug: uda: basdimiz</i>	Karlı yolları aşmak, geçmek.	Köktürk Yazıtları-Kül Tigin Doğu 34-35
Köktürk Türkçesi	<i>süñüg batımı: karig:</i> <i>söküpen: kögmen: yişig:</i> <i>toga: yorip: kurkız:</i> <i>bodunug: uda: basdim</i>	Karlı yolları aşmak, geçmek	Köktürk Yazıtları-Bilge Kağan Doğu 26-27
Köktürk Türkçesi	<i>at üzä: bintürä karig:</i> <i>sökdüm</i>	At üzerinde karlı yolu aşmak.	Köktürk Yazıtları-Tonyukuk Kuzey 25

⁴ Tablodakiler dışında Bilge Kağan Yazılı G.8'de de sök- kelimesi [...] sökt(ü)m] biçiminde geçmektedir fakat cümlede okunamayan kelimeler çoğunlukta olduğundan dolayı burada sök- filiinin hangi bağlamda geçtiği tespit edilememektedir.

Türk Dili	Metin	Anlam	Eser
Eski Anadolu Türkçesi	<i>"Muhammed Muṣṭafā diledi ol seddi söke Ebū Tālibe imān ketürde</i> (Beyitoğlu, 2021: 317).	Seddi aşmak	Behcetü'l- Hadâik fi Mev'izati'l-Halâik
Eski Anadolu Türkçesi	<i>Şāḥib-kirān şaflar söküp Ŝemûduṇ Öalemllerine yetişdi.</i> (Eryiğit, 2023: 177).	Saf düzende bulunan savaşçıları aşmak	Hamzaname-71. cilt
Karakalpak Türkçesi	<i>Behramıñ öfkesi gelip görüsün, babana dar ağacına astıracağım, diye zor kılıp söküp ahretlik gitti.</i> (Çakır, 2020: 116).	Aşıp gitmek	Kırk Ağız Yalan Söyleyen Çoban Masalı
Kırım-Tatar Türkçesi	<i>Çakılli, taşlı bayırlar töpesine suv çıkarıp bostancılık etkenler, kazmalarnen dağlarnı söküp, kütkulkerni çıkarıp, ozlerine bir avuç toprak taptıştırganlar</i> (Maşkaraoğlu, 2018: 465).	Dağları aşmak	Cerkez Ali Ametov, Kırım Tatar Söz Varlığı
Kırım-Tatar Türkçesi	<i>Bürüngeñ er yaq Çıqtı, Silindi... Sökülip ketti.</i> (Aktepe 2019: 374).	Aşıp gitmek	Dağ Lalesi kitabı içinde Bürüngeñ şiiri- Bilal Mambet
Kazan-Tatar Türkçesi	<i>Var olan şey, evden çıktı, köseyi söküp yaktık" diye cevap vermiş</i> (Yılmaz, 2019: 322).	Geçip, aşıp gitmek	Kazan Tatar Fıkraları
Tatar Türkçesi	<i>Bunlar köprüye varmışlar. Tilkinin düşüncesi doğrultusunda köprüyü söküp salmışlar.</i> (Gültekin, 2010: 1159).	Köprüyü geçmek	Salam Torhan Masalı

Türk Dili	Metin	Anlam	Eser
Özbek Türkçesi	<i>Äxir rängin quşçälär Säyrämäs häç böhüdä. Kättä şähär sökinib Baş kötärdi uyqudän.</i> (Rahman, 1984: 6).	Şehri aşmak, şehirden geçip gitmek	Nadiranıg Şe'ri
Özbek Türkçesi	<i>Mahibay qarasa, ikki amaldar sökib kelayatibdi.</i> (Akbay, 2010: 99).	Aşıp geliyordu.	Küntugmiş Destanı
Türkmen Türkçesi	<i>Dere söken bedev at yal güyruksız galdi.</i> (Tazegül, 2010: 28).	Dereyi aşmak	Türkmen Türkçesi Ataszleri
Tuva Türkçesi	<i>Dag, daju sökpiünénip çoraaş</i> (Özbek, 2016: 3030).	Dağı taşı aşmak	Boktug-Kiriş, Bora- Seeley Destanı
Azerbaycan Türkçesi/Tebriz ağzı	Gırat'ınan Dürat o sahat gara tikanı söke söke o başdan çihdi. (Özdamar, 2019: 153).	Aşarak geçip gitmek	Köroğlu Varyantı
Türkiye Türkçesi- Kastamonu Ağzı- Çatalzeytin	<i>O demek ki peşimden sóküye yāni. Benim söktüm yēren sóküye zānediye ama ḥoran sókemiyə biraz dā aşadan sókuya.</i> (Acar, 2012: 859).	Peşinden gitmek, gitmek.	Pantolon Hikâyesi- Derleme
Türkiye Türkçesi- Kastamonu Ağzı- Küre	<i>Burdan bazara yōriylek gidēdük. Gışın yooarda gar söke söke Kûre'ye gidēler idi.</i> (Acar, 2012: 978).	Aşa aşa gitmek	Derleme
Türkiye Türkçesi- Kastamonu Ağzı- Daday	<i>gitmedúk</i> (4-7), <i>öküzúnen</i> (53-19),	Zorlu yolları aşmak	Kastamonu-Daday Ağzı

Turgut, A New Evaluation on the Meaning of the Word Sökü Witnessed in the Vocabulary of Kastamonu-Sinop Dialects

Türk Dili	Metin	Anlam	Eser
	<p><i>şükür (80-7), söküyoz (8-10).</i></p> <p><i>Girnaz Kóprüsü vadun_ ötede öyle derleridi esgiden. Tek çamdan daa aşağıda, Solcoğnuñ orda bi yerde Sökuce anadıñ mi? Dadaylıla Girnezin kóprüsüneden gitceydi</i></p> <p><i>Yāni orda bi yereden alımıñ bizim biz varasiya he Beşbarmak Dağları mi? o zaman sökemez demiş.</i></p> <p>(Daban, 2015: 205).</p>		
Türkiye Türkçesi/Çukurova Ağzı	<p><i>Kuruçay'ın seli söker O da boz bulanık akar Orda kalma Omar oğlum</i></p> <p>(KarakAŞ, 2011: 666).</p>	Seli aşip geçmek	Çukurova Omar Oğlan'ın Ağkı
Türkiye Türkçesi/Karaman Ağzı	<p><i>Babañ getti miydi haciya. göprüyü biliñ mi sen? orada sökemedik.</i> (Uysal, 2009: 385).</p>	Köprüyü geçmek, aşmak	Derleme-Anı
Türkiye Türkçesi	<p><i>Kurşundan bir yük binmiş, köpükten gövdesine; Çatlıyor, yırtınıyor yokuşu sökmek için.</i></p> <p>(Kısakürek, 2018: 398).</p>	Yokuşu aşmak, çıkmak	Çile-Necip Fazıl Kısakürek

Ekler

AĞIZ ARAŞTIRMALARINDA KULLANILAN ÇEVİRİYAZI İŞARETLERİ

a) Ünlüler

ä	: Normalden uzun "a" ünlüsü
á	: Yarı kalın, düz, geniş "a" ile "e" arası bir ünlü
ă	: Uzun "a" ile "e" arası ünlü
â	: Yarı geniş, düz, kalın "a" ile "i" arası bir ünlü
ă	: Yarı yuvarlak, geniş, kalın "a" ile "o" arası bir ünlü
ã	: Nazal "a" ünlüsü
ä	: Normalden kısa "a" ünlüsü
á	: Açık e ünlüsü
ë	: Normalden uzun "e" ünlüsü
é	: Yarı geniş, düz, ince "e" ile "i" arası bir ünlü
ë	: Normalden uzun "e" ile "i" arası bir ünlü
é	: Yarı yuvarlak, geniş, ince "e" ile "ö" arası bir ünlü
ë	: Normalden kısa "e" ünlüsü
í	: Normalden uzun "i" ünlüsü
í	: Yarı kalın, düz, dar "i" ile "ı" arası bir ünlü
í	: Yarı yuvarlak, ince, dar "i" ile "u" arası bir ünlü
í	: Normalden kısa "i" ünlüsü
í	: Normalden uzun "ı" ünlüsü
í	: Yarı yuvarlak, kalın, dar "i" ile "ü" arası bir ünlü
í	: Normalden kısa "ı" ünlüsü
ö	: Normalden uzun "o" ünlüsü
ó	: Yarı kalın, yuvarlak, geniş "o" ile "ö" arası bir ünlü
ö	: Uzun "o" ile "ö" arası ünlü

o	: Yarı geniş, yuvarlak, kalın "o" ile "u" arası bir ünlü
ö	: Normalden kısa "o" ünlüsü
ö	: Normalden uzun "ö" ünlüsü
ü	: Normalden uzun "u" ünlüsü
ú	: Yarı kalın, yuvarlak, dar "u" ile "ü" arası bir ünlü
ő	: Uzun "u" ile "ü" arası ünlü
ű	: Normalden kısa "u" ünlüsü
ü	: Normalden uzun "ü" ünlüsü
ű	: Normalden kısa "ü" ünlüsü

b) Ünsüzler

ç	: Yarı tonlu "ç" ile "ç" arası ünsüz
ş	: "ç" ile "ş" arası ünsüz
F	: Yarı tonlu "f" ile "v" arası ünsüz
g	: Arka damak g'si
ğ	: Kalın ünlülerle kullanılan ön damak g'si
g	: Orta damak g'si
ğ	: Bogaz g'si
h	: Nefesli h ünsüzü
h	: Tonsuz, orta damak, sızmalı h ünsüzü
h	: Düşmek üzere olan h ünsüzü
k	: Arka damak k'si
K	: Yarı tonlu, ön damak "k" ile "g" arası ünsüz
ķ	: Yarı tonlu arka damak "ķ" ile "ğ" arası ünsüz
ķ	: Kalın ünlülerle kullanılan ön damak k'si
ķ	: Orta damak k ünsüzü

í	: Kalın ünlülerle kullanılan ön damak l'si
ñ	: Damaklı geniz ünsüzü
ń	: Düşmek üzere olan n ünsüzü
p	: Yarı tonlu "b" ile "p" arası ünsüz
r̄	: Düşmek üzere olan r ünsüzü
ř	: Titrekliği uzatılan r
s	: "s" ile "z" arası ünsüz
ş	: "ş" ile "j" arası ünsüz
t̄	: Yarı tonlu "t" ile "d" arası ünsüz
ÿ	: Düşmek üzere olan y ünsüzü

c) İşaretler

-	: Ünlüler üzerinde uzunluk işaretü (üstte)
-̄	: Ünlüler üzerinde kısalık işaretü (üstte)
~	: Geniz ünlüsü (üstte)
~̄	: Normalden kapalı olan ünlü işaretü (üstte)
°	: Yarı yuvarlak ünlü işaretü (üstte)
°̄	: Yarı ince yarı kalın ünlü (üstte)
-̄̄	: Ulama işaretü
~̄̄	: Diftong işaretü
°̄̄	: Düşmek üzere olan ünsüz işaretü (altta)
°̄̄̄	: Ünsüzlerde teşekkül noktasının öne kayması (üstte)

(Acar, 2012: xi-xiii).

Transkripsiyon Alfabesi

ا (ا)	a, ă	ص	§
ا (ء)	a, e, i, i, u, ü	ض	ڇ, ڏ
ب	b, p	ط	ڦ
پ	p	ظ	ڙ
ت	t	ع	ڻ
ٿ	ڙ	غ	ځ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	ں
ح	h	ك	k, g, (ñ)
خ	h	ڦ	ڻ
د	d	ل	l
ڏ	ڙ, ڏ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ڻ, ڻ, o, ö
ڙ	j	ه	h, a, e
س	s	ڻ	la, lâ
ڦ	ڙ	ي	y, i, ڻ, ڻ
		ء	ء